

Sayın dernek başkan yardımcımız Prof.Dr.Gürkan Uncu, Avrupa Üreme Tıbbi ve Embriyoloji Derneği'nin (ESHRE) 2013 yılı Eylül ayında çıkardığı kılavuzunu Türkçeye özetleyerek çevirmiştir. Hocamıza bu değerli katkısından dolayı çok teşekkür ederiz.

Önerilerin yanlarında göreceğiniz harfler aşağıda açıklanmıştır.

Metaanaliz, sistematik review veya çok sayıdaki randomize kontrollü çalışmaya dayanmaktadır (Kaliteli)	A
Metaanaliz, sistematik review veya çok sayıdaki randomize kontrollü çalışmaya dayanmaktadır (Orta derece) Tek Randomize kontrollü çalışma, çok sayıda randomize olmayan çalışmalar, vaka kontrollü veya kohort çalışmalar (Kaliteli)	B
Tek Randomize kontrollü çalışma, çok sayıda randomize olmayan çalışmalar, vaka kontrollü veya kohort çalışmalar (Orta derece)	C
Non analitik çalışmalar, vaka sunumları, olgu serileri (kaliteli veya orta derece)	D
Uzman Görüşü	GPP

TANI - MUAYENE

Klinisyenler, dismenore, non-siklik pelvik ağrı, derin disparenia ve infertilite varlığında mutlaka endometriozis düşünülmelidirler. Jinekolojik olmayan (diskezi, dizüri, hematüri, rektal kanama, omuz ağrısı) gibi semptomların varlığı mutlaka değerlendirilmelidir.	GPP
Endometriozis düşünülen tüm hastalara vajinal muayene yapılmalıdır. Vajinal muayene yapılamayanlarda rektal muayene yapılmalıdır.	GPP
Muayenede rektovajinal nodül varlığı ve ağırlı muayene derin infiltrative endometriozis varlığını düşündürmelidir (<i>Bazot, et al., 2009</i>).	C
Muayenede adneksial kitle saptanması endometriomayı akla getirmelidir. (<i>Bazot, et al., 2009, Condous, et al., 2007, Eskenazi, et al., 2001, Koninckx, et al., 1996, Ripps and Martin, 1992</i>).	C
Klinik bulgular endometriozisi düşündürdüğü halde muayene normal olsa bile endometriozis akla gelmelidir. (<i>Chapron, et al., 2002</i>).	C

TANI – LAPAROSKOPİ – ULTRASONOGRAFI – SERUM BELİRTEÇLERİ – MRI İNCELEME

Histolojik tanısı olmadığı halde görsel olarak konulan tanının endometriozisin varlığını gösterdiğine dair kanıtların olmamasına rağmen, endometriozis tanısı için laparoskopi yapılması önerilmektedir.	GPP
Laparoskopide endometriozis saptanması histolojik olarak konfirme edilmelidir. Negatif histoloji endometriozis varlığını ekarte etmez.	GPP
Endometrioma ve/veya derin infiltrative endometriozis cerrahisinde malignansi patolojik olarak ekarte edilmelidir.	
Rektal endometriozis semptom ve bulgularının varlığında transvajinal ultrasonografi tanısının konulmasında ve ekartasyonunda önemlidir (<i>Hudelist, et al., 2011</i>).	A
Endometriomanın tanısında ve ekartasyonunda transvajinal ultrasonografi yapılması önerilmektedir (<i>Morre, et al., 2002</i>).	A
Premenapozal dönemde endometrioma tanısında ultrasonografide buzlu cam görüntüsündeki ekojenitenin varlığı, kan akımı ile birlikte olan papiller yapıların olmaması tanı için önemli kriterlerdir.	GPP
Rektovajinal endometriozisin tanısında 3D ultrasonografinin yeri henüz tam olarak belirlenmemiştir (<i>Pascual, et al., 2010</i>).	D
MRI incelemenin yüzeysel endometriozis tanısında yeri yoktur.	D
Endometriozis tanısında endometrial dokuda, menstrual kanda ve uterus içinden elde edilen sıvılarda bakılan belirteçlerin yeri yoktur	A
Endometriozis tanısında CA 125 dahil olmak üzere plazmada, idrarda ve serumda bakılan hiç bir belirtecin yeri yoktur.	A
Derin endometriozis olasılığı olanlarda ureterler, mesane ve barsak değerlendirilmesi yapılmalıdır.	GPP

TEDAVİ – AĞRININ MEDİKAL TEDAVİSİ

Endometriozis varlığını düşündüren semptomların varlığında ampirik olarak analjezik, oral kontraseptifler veya progesteronla ağrı tedavisi yapılması önerilmektedir.	GPP
Ağrı tedavisi olarak hormonal tedavi oral kontraseptiflerle (kanıt B) progesteronlarla (kanıt A), anti progesteratiflerle (kanıt A) veya GnRh analoglarıyla (kanıt A) yapılması önerilir. (<i>Vercellini, et al., 1993, Brown, et al., 2012, Brown, et al., 2010</i>).	A-B
Bu tedavilerin hangisinin seçileceği konusunda hastanın tercihi, yan etkiler, etkinlik ve maliyet göz önüne alınmalıdır.	GPP
Dismenore, disparonia ve non-siklik ağrının azaltılması amacıyla kombine oral kontraseptif kullanımı iyi bir tercihtir (<i>Vercellini, et al., 1993</i>).	B
Dismenore varlığında kombine oral kontraseptif kullanımı endometriozise bağlı dismenore tedavisinde tercih edilmelidir (<i>Vercellini, et al., 2003</i>).	A
Endometriozise bağlı dismenore, disparonia ve kronik pelvik ağrı tedavisinde vajinal ring veya transdermal (estrogen/progesterone) patchler kullanılabilir (<i>Vercellini, et al., 2010</i>).	C
Endometriozise bağlı ağrı tedavisinde progesteron kullanımı (oral veya depo medroksiprogesteron, dienogest, siproteron asetat veya danazol) veya anti progesteragenler (gestrinone) kullanımı önerilir (<i>Brown, et al., 2012</i>).	A
Progesteron ve özellikle anti progesteratiflerin tromboz ve androjenik yan etkileri konusunda dikkatli olunmalıdır.	GPP
Endometriozis nedeni ağrının tedavisinde levonorgestrel-içeren Rahim içi araçlar kullanılabilir (<i>Ferreira, et al., 2010, Gomes, et al., 2007, Petta, et al., 2005</i>).	B
Ağrı tedavisinde, doz ve kullanım süresi ile ilgili kanıtlar sınırlı olmakla birlikte GnRH agonistleri (nafarelin, leuprolide, busarelin, goserelin or triptorelin) bir tedavi seçeneği olarak kullanılabilir (<i>Brown, et al., 2010</i>).	A
GnRh agonist tedavisinin başlaması ile birlikte, kemik kaybını ve hipoestrogenizm bulgularını önlemek için add-back tedavisi başlanmalıdır (<i>Bergqvist, et al., 1997, Makarainen, et al., 1996, Moghissi, et al., 1998, Taskin, et al., 1997</i>).	A
Henüz maksimum kemik yoğunluğuna ulaşmadıklarından genç kadın ve adolesanlarda GnRh agonist kullanımına çok dikkat edilmelidir.	GPP
Medikal ve cerrahi tedaviye dirençli rektovajinal endometriozisli kadınlarda aromataz inhibitörleri kullanılabilir ve bu ilaçlar oral kontraseptiflerle, progesteragenlerle veya GnRh analoglarıyla kombine edilebilir (<i>Ferrero, et al., 2011, Nawathe, et al., 2008</i>).	B
Endometriozisle ilişkili ağrı tedavisinde NSAİ ilaçlar ve diğer analjezikler kullanılabilir.	GPP

ENDOMETRİOZİS - MENOPOZ

Endometriozis nedeniyle cerrahi menopoz olan hastalarda menopozal semptomların tedavisinde estrogen/progesteragen veya tibolone tedavisi yapılabilir (<i>Al Kadri, et al., 2009</i>).	B
Endometriozis öyküsü olan ve histerektomi yapılmış hastalarda tek başına estrogen replasmanı yapılmamalıdır.	GPP
Endometriozis nedeniyle cerrahi menopoz yapılan hastalarda kombine hormone replasman tedavisi doğal menopoz yaşına kadar devam etmelidir.	GPP

TEDAVİ – AĞRININ CERRAHİ TEDAVİSİ

Laparoskopi esnasında endometriozis saptanırsa, ağrıyı azalttığı için odaklar cerrahi olarak tedavi edilmelidir. Gör ve tedavi et (<i>Jacobson, et A.</i>)	A
Hem ablasyon hem de eksizyon ağrı üzerine etkili tedavileridir (<i>Healey, et al., 2010, Wright, et al., 2005.</i>)	C
Endometriozis nedeni ağrı tedavisinde yapılan konservatif cerrahiye ek olarak laparoskopik uterosakral nerve ablation (LUNA) işlemi yapılmamalıdır (<i>Proctor, et al., 2005.</i>)	A
Presakral neurektomi (PSN) konservatif cerrahiye ek olarak son derece etkili bir işlemdir fakat teknik olarak kolay değildir, dikkatli olunmalıdır (<i>Proctor, et al.</i>)	A
Endometrioma cerrahisinde drenaj-koagülasyon yerine mutlaka kistektomi yapılmalıdır (<i>Hart, et al., 2008.</i>)	A
Endometriozise bağlı ağrıyı azalttığı ve yaşam kalitesini artırdığı içi derin endometriozis tedavisinde cerrahi eksizyon yapılmalıdır (<i>De Cicco, et al.</i>)	B
Derin endometriozis tedavisi uzmanlaşmış merkezlerde yapılmalıdır ve hastalar bu merkezlere referans edilmelidir.	GPP
Medikal tedavilere yanıt vermeyen ve üreme sorunu olmayan hastalara histerektomi ve görülen lezyonların eksizyonu yapılmalıdır. Histerektominin sorunları ortadan tamamen kaldırmayabileceği bilgisi hastaya verilmelidir.	GPP
Laparoskopik endometriozis cerrahisinde adezyon önleyici bariyer olarak rejenerated sellüloz kullanılabilir (<i>Ahmad, et al., 2008.</i>)	B
Adezyon bariyeri olarak icodextrin, yeteri kadar verisi olmadığı için, kullanılmamalıdır (<i>Brown, et al., 2007, Trew, et al., 2011.</i>)	B
Politetrafloroetilen membranlar, hyaluronik asid gibi diğer adezyon bariyerleri pelvik cerrahide kullanılan ve işe yarayan ama endometriozis verileri olmayan ajanlardır.	GPP
Ağrının ortadan kaldırılması için yapılacak cerrahi öncesinde medikal tedavinin yeri yoktur. (<i>Furness, et al., 2004.</i>)	A
Klinisyenlerin cerrahi sonrası 6 aylık kısa dönem hormonal tedavi ile 6 aydan daha fazla sürecek ve rekürrens engelleyici olan tedaviyi birbirinden iyi ayırması gerekir.	GPP
Cerrahi sonrası ağrı nedeniyle hormonal tedavi yapılmamalıdır (<i>Furness, et al., 2004.</i>)	A
Cerrahi yapılmış hastalarda rekürrensi önlemek için tedavi yapılabilir. Bu hastanın tercihi, maliyet ve tedavinin yan etkilerine göre şekillenir.	GPP
≥ 3 cm ve üzerindeki endometriomalarda cerrahi kistektomi olmalıdır. Drenaj ve elektrokoagülasyon yapılmamalıdır (<i>Hart, et al., 2008.</i>)	A
Kistektomi sonrasında gebelik istemeyenler için hormonal kontrasepsiyon önerilmelidir (<i>Vercellini, et al., 2010.</i>)	A
Semptomatik ekstrasjenital endometriozis odakları ortadan kaldırmak için cerrahi yapılabilir (<i>Liang, et al., 1996, Marinis, et al., 2006, Nezhat, et al., 2011, Nissotakis, et al., 2010, Song, et al., 2011.</i>)	A
Endometriozis nedeniyle opere edilen hastalarda cerrahi sonrası rekürrensin önlenmesi amacıyla 18-24 ay süreyle levonorgestrel içeren rahim içi araç veya kombine hormonal supresyon kullanılabilir. Bu tedavi non-siklik ağrı ve disparenia için geçerli değildir (<i>Abou-Setta, et al., 2006, Seracchioli, et al., 2009.</i>)	D
Ekstrasjenital endometriozis odaklarının tedavisi çok zor ya da imkansız ise medikal tedavi yapılmalıdır (<i>Bergqvist, 1992, Joseph and Sahn, 1996, Jubanyik and Comite, 1997.</i>)	D

TEDAVİ - İNFERTİLİTE

Endometriozis ve infertilite varlığında hormonal supresyon tedavisi kullanılmamalıdır. (Hughes, et al., 2007).	A
AFS/ASRM evre I/II endometriozis varlığında tanısal laparoskopi yapıldığında mutlaka eksizyon/ablasyon yapılmalıdır, bu şekilde spontan gebelik oranı artar (Jacobson, et al., 2010, Nowroozi, et al., 1987).	A
Evre I/II endometriozis varlığında , CO2 laser ile vaporizasyon, kümülatif gebelik oranları anlamında elektrokoagülasyona üstündür (Chang, et al., 1997).	C
Endometrioma cerrahisinde eksizyon sonrası gebelik oranları, drenaj/koagülasyondan üstündür (Hart, et al., 2008).	A
Endometriozis ve infertilite varlığında cerrahi sonrası hormonal supresyon yapılmamalıdır (Furness, et al., 2004).	A
Endometrioma cerrahisi yapılacak hastalara, yapılacak cerrahinin over rezervi üzerindeki etkileri ve overini kaybetme olasılığının varlığı bile anlatılmalıdır. Öncesinde over cerrahisi öyküsü varsa bu karar daha dikkatle alınmalıdır.	GPP
Endometriozis ve infertilite varlığında, yarar ve zararlar net olarak bilinmediğinden nutrisyonel takviyeler ve alternatif tıp desteği önerilmemektedir. Böyle olmakla birlikte bu tedaviden fayda görenlerde vardır.	GPP
AFS/ASRM evre I/II endometriosis hastalarında bekleme tedavisi yerine KOH IUI tedavisi, gebelik oranlarını artırdığı için, önerilmektedir (Tummon, et al., 1997).	C
AFS/ASRM evre I/II endometriosis hastalarında , sadece IUI yerine KOH ve IUI yapılmalıdır (Nulsen, et al., 1993).	C
AFS/ASRM evre I/II endometriosis hastalarında cerrahi sonrası KOH IUI tedavisi, nedeni açıklanamayan tedavilerdeki başarının aynı olması nedeniyle 6 ay yapılabilir (Werbrouck, et al., 2006).	C
Endometriozis ve infertilite birlikteliğinde özellikle tubal fonksiyon bozukluğu, erkek faktörü ve diğer tedavilerde başarısızlık varsa, IVF yapılmalıdır.	GPP
Endometriozis ve infertilite varlığında yapılan IVF işlemleri kümülatif endometriozis rekürrens oranını artırmaz (Benaglia, et al., 2011, Benaglia, et al., 2010, Coccia, et al., 2010, D'Hooghe, et al., 2006).	C
Endometrioma varlığında yapılan IVF işleminde abse oluşumunu önlemek için mutlaka profilaktik antibiyotik kullanılmalıdır (Benaglia, et al., 2008).	D
Endometriozis vakalarında IVF işlemi öncesi 3-6 aylık GnRH agonist tedavisi klinik gebelik oranlarını artırır (Sallam, et al., 2006).	B
AFS/ASRM evre I/II endometriozis vakalarında IVF öncesi yapılan laparoskopik cerrahinin canlı doğum oranını artırdığını düşünülmele birlikte faydası tam olarak gösterilmemiştir. (Opoien, et al., 2011).	C
3 cm den büyük endometrioma varlığında IVF öncesi yapılacak kistektominin gebelik oranlarını artırdığı gösterilmemiştir. (Benschop, et al., 2010, Donnez, et al., 2001, Hart, et al., 2008).	A
3 cm den büyük endometriomalarda yapılacak IVF öncesi yapılacak kistektomi sadece ağrının azaltulmasına faydalıdır ve OPU'nun daha kolay yapılmasını sağlar.	GPP
IVF öncesi derin infiltrative endometriozis cerrahisinin IVF başarısı üzerine olan etkisi beligin değildir (Bianchi, et al., 2009, Papaleo, et al., 2011).	C

ÖNLEM VE KANSER İLİŞKİSİ

Aseptomatik endometriozis olgularında insidental olarak saptanan endometriozis, hastalığın doğal seyri bilinmediği için, tedavi edilmemelidir.	B
Endometriozisin primer korunması için oral kontraseptif kullanımının yeri belli değildir (Vercellini, et al., 2011).	GPP
Endometriozis hakkında hastalar bilgilendirilirken kanser gelişimi hakkında bilgi verilmelidir. 1.Endometriozisin kanser nedeni olduğuna dair veri yoktur 2. Endometriozis hastalarında kanser sıklığı toplumdan daha fazla değildir. 3. Over kanseri ve non-Hodgkin lenfoma gibi bazı kanserler endometriozis olduklarında hafif artış gösterirler.	GPP